

Drewnowski, Jerzy

"The Maiden's Mirror. Reading Material for German Girls in the Sixteenth and Seventeenth Centuries", C. Niekus Moore, Wiesbaden 1987 : [recenzja]

Rozprawy z Dziejów Oświaty 32, 275-277

1989

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

C. Niekus Moore, **The Maiden's Mirror. Reading Material for German Girls in the Sixteenth and Seventeenth Centuries**, „Wolfenbütteler Forschungen”, Bd. 36, Wiesbaden 1987, ss. 272.

Cornelia Niekus Moore, profesor na Wydziale Lingwistyki i Literatury Europejskiej Uniwersytetu Hawajskiego w Honolulu, prowadzi od lat badania źródłowe nad literaturą dla dzieci i młodzieży, powstałą w wiekach XVI i XVII na niemieckim obszarze językowym. W badaniach tych, które szerzej rozwinęły się stosunkowo niedawno, zwłaszcza dzięki inicjatywom Uniwersytetu w Kolonii, profesor Moore główną uwagę poświęca nie podejmowanemu dawniej zagadnieniu literatury dla dziewcząt. Swe pionierskie prace na tym polu prowadzi przede wszystkim jako wielokrotny gość i stypendysta Biblioteki Książęcej w Wolfenbüttel. Ich owocem jest seria artykułów naukowych (zawierających m.in. omówienie poglądów bliskiego i polskim historykom wychowania Konrada z Byczyny), jak też obszerny rozdział w jednym z tomów monumentalnego opracowania niemieckiej literatury dla dzieci i młodzieży, wydanym przez Theodora Brüggemanna i Ottona Brunkena w roku 1987. Recenzowana tu książka jest najpełniejszym uwieńczeniem dotychczasowych prac autorki i zasługującym na uwagę zarówno ze względu na zanalizowane w niej teksty, na ogół zupełnie nieznane do tej pory, jak też na sam sposób ich prezentacji.

Charakterystyka tekstów źródłowych, stanowiąca trzon książki, została poprzedzona trzema rozdziałami, które wprowadzają czytelnika w zagadnienia literatury dla dzieci w ogóle i dziewcząt w szczególności oraz przypominają podstawowe zasady i cele wychowania

dziewcząt w domu w wiekach XVI i XVII. Zamieszczone na początku związane definicje i klasyfikacje tej bardzo zróżnicowanej literatury wiąże z zagadnieniami pedagogicznymi centralne dla omawianej problematyki pytanie o funkcję lektur w ówczesnej edukacji kobiety. Ta z kolei kwestia kieruje uwagę autorki na rozumienie procesu wychowawczego, pojmowanego w tamtych epokach przede wszystkim jako ciąg zabiegów korekcyjnych, a także na sposób ujmowania cech swoistych psychiki dziewczęcej oraz tego wszystkiego, co mówi o jej słabości i potrzebie ochrony. Opis panujących na ten temat poglądów pozwala czytelnikowi wnikać głębiej w treść i sens metod stosowanych w wychowaniu dziewcząt w domu i dla domu, jako miejsca zapewniającego bezpieczeństwo oraz odpowiednie do płci i wieku zatrudnienie przez całe życie. Szczegółowo w tej części książki zostało przedstawione wychowanie dziewcząt na dworach arystokratów i w domach mieszczzańskich.

Charakterystyce literatury przeznaczonej do czytania w domu został poświęcony bardzo obszerny rozdział czwarty, dzielący się na dwie części, z których pierwsza obejmuje piśmiennictwo religijne, druga — świeckie. Część pierwszą rozpoczyna omówienie elementarzy oraz pełniących funkcję elementarza katechizmów, materiału poprzedzającego lekturę *Biblii* oraz tekstów stanowiących kombinację *Biblii* z katechizmem. Z kolei scharakteryzowano zalecane dziewczętom modlitewniki, ze szczegól-

nym uwzględnieniem ich funkcji jako przewodników moralnych. Wiele miejsca poświęcono też zbiorom budujących wzorów życia. Należą tu przede wszystkim czerpane z *Biblii* i historii przykłady postępowania niewiast godnych naśladowania, lecz także opisy przyrody ożywionej, zwłaszcza kwiatów symbolizujących piękno cnót niewieścich. Kończy analizę literatury religijnej omówienie dwóch kategorii tekstów mających przygotować dziewczęta do dojrzałego życia: bądź w stanie panieńskim, bądź to w małżeństwie. Służące tym celom utwory w formie najczęściej dialogów, testamentów oraz listów rodziców i krewnych do córek są kontynuacją starej, jeszcze średniowiecznej, refleksji, opartej w znacznej mierze na *Biblii* i dopiero w XVI stuleciu przeznaczonej do bezpośredniego recypowania przez dziewczęta.

Przedstawione w drugiej części rozdziału piśmiennictwo świeckie dla dziewcząt pojawia się według ustaleń autorki dopiero w XVII w., po przezwyciężeniu silnych oporów ze strony moralistów. W tym też dopiero czasie niemieckie czasopisma do swych odbiorców zaczynają zaliczać również dziewczęta, które do tej pory materiał informacyjny podobny do tam zamieszczanego czerpały z listów, m.in.: od swych rówieśniczek, oraz z wpisów przyjaciół i członków rodziny do sztambuchów. Przede wszystkim jednak do tej świeckiej nowej literatury należały różnego typu poradniki, zwłaszcza tłumaczone z francuskiego i włoskiego podręczniki dobrych manier, jak też książki kucharskie i — mimo zarzutów rozbudzania próżności — zbiory porad odnoszących się do sztuki makijażu. Lekturą dla dziewcząt stają się także bajki, akceptowane na ogół dzięki zawartym w nich budującym przykładom, lecz niekiedy i kwestionowane w funkcji literatury dla dzieci ze względu na moralnie szkodliwy element fikcji.

Rozdział piąty traktuje o lekturach szkolnych i szkołach dla dziewcząt w Niemczech XVI i XVII w., nastawionych zarówno na przekazywanie umiejętności praktycznych, konkretnie kra-

wieckich, jak też przede wszystkim na naukę czytania i podstaw ogólnej erudycji. Zalecane do tej nauki książki dają się zaliczyć do tych samych w zasadzie typów piśmiennictwa, z którymi dziewczęta spotykały się w swych lekturach domowych w zakresie literatury religijnej. Dochodziły do tego pieśni oraz w szkołach luterańskich od XVII w. — także kolekcje oparte na *Biblii* przysłów dla dzieci i szczególnie przez nie lubiane zbiory objaśnień imion własnych z ilustracjami. Dobór książek, ich treść i intencje autorów zostały ukazane na tle sytuacji wyznaniowej w Niemczech, jak też siedemnastowiecznych teorii reform nauki szkolnej.

W skromnym rozmiarach rozdział szósty scharakteryzowano nauczanie w klasztorach katolickich oraz tych, które po przejęciu przez protestantów pozostały nadal instytucjami edukacji dziewcząt. Przedstawiono tu zarówno same lektury, jak i sposób ich wykorzystywania w nauczaniu.

Lekturom stosowanym w katechezie został poświęcony rozdział siódmy. Kazania, pieśni, katechizmy, nawiązujące do katechizmów legendy oraz przystosowane do pojętności dzieci wydania *Biblii* — to główne typy literatury dla dziewcząt w luterańskim nauczaniu religii. W nauczaniu katolickim oprócz katechizmów i pieśni zwracają uwagę związane treściowo z katechizmem teksty dramaturgiczne, wykorzystywane do przedstawień teatralnych z udziałem młodych dziewcząt jako aktorek.

Ostatni, ósmy, rozdział książki dotyczy powieści jako ulubionej lektury dziewcząt, a zarazem gatunku literackiego, do którego rozwoju przyczyniły się m.in. zamiłowania pisarskie niektórych wykształconych kobiet. Po przedstawieniu ich twórczości następuje omówienie krytycznych reakcji, z jakimi powieść spotykała się ze strony moralistów i pedagogów ze względu na fikcyjność fabuły, nie niemieckie pochodzenie, niemoralność i szkodliwość wychowawczą. Zamyka relację na ten temat charakterystyka nowych trendów w literaturze powieściowej oraz prób zastą-

pienia powieści piśmiennictwem bardziej odpowiednim dla młodego czytelnika.

Integralną częścią tych charakterystyk literatury zalecanej dziewczętom oraz tej, którą zwykli były czytać wbrew zaleceniom, jest obszerny wykaz zidentyfikowanych przez autorkę pozycji. Oprócz garstki dzieł sławnych filozofów, teologów i teoretyków dydaktyki są to na ogół pozycje historykom wychowania nie znane, ale przez to właśnie ukazujące zakres i owocność kwerend bibliotecznych poprzedzających napisanie omówionej tu książki. Ułatwiają jej lekturę indeksy: osobowy i rzeczowy. Największym jednak ułatwieniem jest przejrzysty i logiczny podział całości, a także prosty, klarowny styl.

Odpowiada on zamierzeniu książki, pojętej jako praca przede wszystkim materiałowa i porządkująca, a w dalszej dopiero kolejności poddająca zebrane i uporządkowane źródła zabiegom bardziej szczegółowej interpretacji. W tej

zaś dziedzinie jest to styl obiektywnych diagnoz, dalekich od jakiegokolwiek pochopności w uogólnianiu i wyciąganiu wniosków. Rzecz to bynajmniej niepowszeczna we współczesnych zachodnich pracach humanistycznych pisanych przez kobiety na temat kobiet, gdzie niestety dawanie wyrazu własnej opcji społecznej zaciera nieraz granice między obiektywną informacją a propagandą.

Podobnie jak styl, tak i cały układ książki, włącznie ze sposobem formułowania tytułów poszczególnych części, odzwierciedla stale wyczuwalne staranie o pożytek czytelnika i oszczędzenie mu zbytecznego trudu. Stąd też m.in. w ogólnym wrażeniu, które daje lektura zrecenzowanej tu pozycji, uczciwość intelektualna autorki jest czynnikiem istotnym i pozytywnie usposabiającym również do samej poruszanej przez nią problematyki.

Jerzy Drewnowski

Franciszek Nowiński, Polacy na Uniwersytecie Petersburskim w latach 1832—1884, Wrocław 1986, Ossolineum, ss. 276.

Petersburg, pisał Ludwik Bazyłow, „miasto istniejące dopiero od 1703 r., ale już od 1712 stolica olbrzymiej monarchii rosyjskiej, stawało się ośrodkiem, w szerokim sensie najważniejszym przede wszystkim dla całych rzesz Polaków z zaboru rosyjskiego: od 1815 r. z Królestwa, a już przedtem, od 1772 r., i potem — także z guberni, nazwanych w ówczesnej nomenklaturze rosyjskiej zachodnimi”.

Po powstaniu listopadowym likwidacji uległy Uniwersytet Warszawski i Wileński. Opierając się na kadrze i zbiorach tego ostatniego oraz, przede wszystkim na Liceum Krzemienieckim utworzony został w Kijowie Uniwersytet Św. Włodzimierza, który stał się główną uczelnią, na której studiować mogli Polacy z guberni południowo-zachodnich: wołyńskiej, podolskiej i kijowskiej. Jednocześnie, wobec ograniczenia możliwości wyjazdu na studia Polaków poza obręb Cesarstwa Rosyjskiego, uniwersytety

w Moskwie i Petersburgu stały się, z konieczności, tymi uczelniami, gdzie mogła studiować i studiowała młodzież polska z terenów dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego, a więc z ówczesnych sześciu guberni tzw. północno-zachodnich Cesarstwa Rosyjskiego. Studenci polscy z Kongresówki w znacznym procencie znaleźli się we wszystkich wspomnianych wyżej uniwersytetach rosyjskich.

Książka Franciszka Nowińskiego omawia losy Polaków na Uniwersytecie Petersburskim. W czterech rozdziałach pracy Autor skupił się na genezie i rozwoju polskiego środowiska studenckiego w latach 1832—1848, działalności studentów polskich w latach 1849—1862, studentach polskich w ruchu rewolucyjnym w latach 1863—1884 oraz polskich profesorach w Uniwersytecie Petersburskim do lat osiemdziesiątych XIX w. Praca F. Nowińskiego jest niewątpliwie godna uwagi, zwłaszcza że Autor oparł swe badania na niezwykle rozległej kwe-